

La yerba en Sieru

IGNACIO FONSECA

Trabayos y cuidaos de los praos pel iviernu

Los cuidaos de los *praos* nel iviernu son sobre too no que cinca a les sebes qu'arrodien el prau. Estes sebes llímpiese cola gadaña nos meses de xineru y febreru.

La maleza que produz esta llimpieza engázase y tírase nuna cárcova, quemase o úsase pa estrar el ganáu.

Dependiendo del tiempu y de les carauterístiques de los praos, sácase'l ganáu o non. Si los praos son soleyeros y poco llamarguizos llévase'l ganáu a recrealo una o dos hores si fai buen día. Tamién ye bueno llevar al prau les vaques paríes que nun llibraron dempués de parir. Esi paséu y esi sol vien-yos bien.

Si los praos son arrimaos y tán pa lo nortiao nun se machaquen nel iviernu col ganáu porque, amás d'haber pocu pastu, el ganáu *espórialos*.

Sistemes de riego

Nun ye mui frecuente'l riego nin se faen normalmente sistemes pa regar. De toles formes cuando per un camín baxa l'agua que vien d'una fonte, un bebederu o un manantial, conduzse esi agua pela cuneta del propiu camín a los praos *abriendo regueres* cola fesoría na propia cuneta cuando se quier que l'agua entre nel prau. Esa ye una posibilidá que permite'l riego sucesivu de

tolos praos que tán a la parte abaxu del camín.

Ye de dicir que dengún de los tres entrevistaos s'alcuerta d'una seca que estrozare los praos nesta fastera.

L'agua de la traída nun ye bono pa regar, pol cloru que ye malo pa los praos y árboles.

Una forma de riego, que tien más de sistema d'abonu pa los praos que tán a la parte abaxu de les cuadros, consiste en conducir per regueros los orinos (*l'olín*) de les cuadros a estos praos.

En praos mui húmedos faciense, y fáesen tovía güei unes riegues que sirven pa que salga del prau l'agua y asina iguar que por escesu d'agua'l prau se torne llamarguizu y eche xunclos qu'estrocen la buena calidá de la yerba.

Llindar y pastiar

Normalmente, los praos *pástiense* dende setiembre hasta abril. A partir d'abril los praos *déxense* yá pa yerba y ye lo normal llevar al ganáu al monte común o a los matos.

Nos pastos llibres del monte común axúntense depués d'abril más de cuarenta vaques. Cada amu *llinda* les suyes y son frecuentes los problemes qu'apaecen al engardiase ente elles les vaques d'unos y otros.

Si les vaques nun van dempués d'abril al monte común, llévense a los matos de les orielles de les caleyes y caminos y, lóxicamente, ye necesario llindaes más que nos praos.

El momentu de sacar les vaques a pastiar ye dempués de catales pela mañana, y llueu que se quite la xelada. Cátense, échase-yos una ración de yerba o un puñáu de piensu y llévense al prau. Si hai más d'un prau ye bono dexar descansar ún y dir pa otru y al revés pa que guañen. Si'l prau nun ta *pastiáu* nun fai falta echa-yos ná dempués de catales porque tienen *pastu* asgaya nel mesmu prau.

El que va a llindar ta tol día en prau hasta qu'escurez, por eso siempre lleva qué comer pal prau.

Son bastante frecuentes tamién los praos de varios llevadores nos que s'axunten entós a pastiar vaques de dellos amos.

Si'l tiempu nun ye malo, déxense nel prau munches nueches les nuvies y les vaques que-yos falta poco pa parir pa que vaigan escosándose pal partu. Les otres vaques duermen na *cuadra* pa catales.

Anque dicimos que lo normal ye dexar descansar el prau pa la yerba dempués d'abril, ye verdá que los praos nun son toos iguales. Dellos pástiense hasta dalgo más tarde porque son abundantes y ye bono que les vaques los castiguen un poco más porque si nun ye asina "la yerba faise mui grande y ye paya a la hora de segalo".

Los montes aprovechábense muncho más y non sólo pa pastialos el ganáu. La fueya les castañes usábase d'estru. Les castañes ruines (cacabielles) dábense-yos al ganáu y les bones llevábense a La Pola a vender los martes.

Yera frecuente qu'hubiera praos grandes d'un amu (el marqués) y nellos dalgún particular comprare una parcela. Si ún d'esos praos s'arrendaba, la *pación* yera de los llevadores. El que tenía propiedá nun tenía derechu a la pación, sólo tenía derechu a la yerba. Los llevadores o caseros tenien fixaes nel contratu'l número de vaques que podien meter nel prau (*entraes*). Un caseru de tres entraes, por exemplu, podía meter tres vaques, etc. La persona encargada de trabayar nel mantenimientu del prau (podar sebes, llimpiar, etc.) tenía derechu a dos o tres entraes.

La yerba

La época de la yerba entama de mediaos de xunetu p'arriba o nos primeros díes d'agostu. En Nava, la xente que tien praos altos a la vera Peñamayor siega primero los praos baxos en xunetu y dempués sube a segar lo

alto.

Na yerba trabaya tola familia de munches maneres. Lo normal ye que los que sieguen seyan los homes (cuandu la guerra segaben y facíenlo casi too les muyeres porque munchos homes morrieren, otros taben guardaos...).

Un día normal de yerba entama levantándose la xente al amanecerín. En quantu se ve, los homes que van *segar* yá tán nel prau. Enantes de salir de casa cómese un bocáu con anís perrero o guinda.

La muyer prepara la *parva* pa media mañana y la comida, y dempués va con ella pal prau y colos fíos. Si son pequeños ye frecuente llevarlos nun xarducu con ropa pa cambialos a lo llargo del día.

Les persones que nun sieguen, muyeres y rapazos sobre too, pónense a *esmarañar* la yerba y a *escoyer* les males yerbes: los flaires (especie de nabu gallegu), los felechos, los garbanzos ..., pa separtales de la yerba.

Al mediudía *vuélvese* la yerba, y si'l día ye de calor, ye fácil que la yerba tea *curao* pa pela tarde. Si ye asina y da tiempu puen facese los *balagares* enantes de qu'escureza. Si non, fáense *tucaxos* por si-y da por orbayar o llover y síguese'l trabayu al otru día.

Al día siguiente, *ábrense* los tucaxos pa que cure del too enantes de ponese a embalagalo.

Güei cúrase con menos calor y almacénase más verde. Va cuarenta o cincuenta años "taba la yerba espardío y garrábase un puñáu, si nun rompía al doblalo nun taba pa embalagar".

Los balagares hai que facelos curiosos pa que nun s'esboroñen o caigan. Normalmente *apúrrese* la yerba dende abaxu cola *triente* al que ta enriba'l balagar *pisándolo* y colocando la yerba curioso.

Los neños, dende pequeños, ayuden na yerba: escoyendo les males yerbes, ayudando a volvelo, pisando al facer los balagares...

La yerba, sobre too si ye un bon añu, ye normal facelo

n'andecha. Esta forma de trabayu n'andecha va dende segalo hasta dexalo metío na *tenada*.

Los preseos que s'utilicen na yerba son:

La *gadaña*.

Los *fierros de cabruñar*, que se lleven al prau por si la gadaña se mozqueta.

La *piedra* y el *gaxapu*.

L'*engazu*, pa *engazar* y volver la yerba

La *forcá*, ye de madera con dos o tres pinchos. Úsase sobre too pa esmarañar.

La *triente*. Ye de fierro. Tien un usu asemeyáu a la *forcá*.

Del prau a la tenada

Pa llevar la yerba de los balagares a la tenada úsase sobre too'l *carru'l país* o carru d'*esquirpia*.

A estos carros pónse-yos na *enxa* o *exa* grasa de gochu o unes sopes de xabón pa que nun rinchen tanto y, sobre too, pa que'l rozamientu nun dea llugar a un calentamientu que pueda llegar a prendese fueu na *exa*.

Lo normal ye *xuncir* una *pareya* de vaques al carru (los gües escaseen y namás son privilexu de poca xente) teniendo siempre en cuenta la mano de la vaca (situación a la derecha o la izquierda nel xugu, a la que la vaca ta avezada) pa que trabayen bien.

Cargar bien el carru, nun cargar delantero nin trasero, nivelar bien el pesu del carru, ye importante pa facer un buen tresporte. L'encargáu d'esi llabor ta mangáu enriba'l carru y va repartiendo la yerba que coles forcaes y trientes que-y apurren dende abaxu. La *pareya* nun ta xuncida hasta que'l carru, que tresporta más o menos un balagar, nun tea cargáu. Mentantu, el carru ta sofítáu colos *tentemofos* (traseru y delantero).

La yerba yá cargao nel carru amárrase con dos sogues llargues. Una d'elles átase echando l'encruz y la otra va d'atrás alantre.

Pa que cargue más pela parte delantera, colócase nel pértigu'l *forcáu*. Les *angaries* son unes vares llargues que van del forcáu al carru y completen col forcáu l'añadiu delanteru pa poder cargar más yerba. La mesma función d'allargar la capacidá del carru pela parte trasera cúmpuela la *escalera*.

Ye importante que dempués de cargar el carru cola yerba se dexen llimpies les *comes* de les vaques (llugar onde se coloquen nel carru) pa que la yerba nun-yos moleste y puedan arrimase bien al carru.

En cuantes s'ata la yerba ye bono *peñar* el carru con un engazu d'alcantre p'atrás pa que la yerba suelto quede nel prau.

Nos praos emprunos faise una reguera pa meter la rueda del carru que queda pa la parte arriba y asina dexalu equilibráu pa poder cargalu bien.

Cuandu'l carru yá ta cargáu, xúncense les vaques y llueu *pónense* al carru.

Pa xuncir les vaques pónense-yos primero les *mullies* que van ataes colos *cornales* a los cuernos de la vaca y dempués colócase'l *xugu*.

El xugu fixase al carru col *sobéu*, que ye una correa fuerte que s'ata a les *estorneyes*, palos curtios de madera fuerte que van nel *cabezón* del carru.

Cuandu una vaca ta preñada adelantada, a la hora de xuncila, si trabaya pa les dos manes ye meyor xuncila na mano derecha porque pa esi llau ta la cabeza de la cría y asina nun sufre al rozar col *pértigu*.

Les mullies, tamién llamaes *melenes*, fáense de pelleyu d'oveya si son bones o de pelleyu de perru que son más corrientes.

A vegaes, en caminos mui pindios o en mal estáu, una segunda pareya de vaques ayudaba a la pareya del carru. Esta segunda pareya llámase la *gabita*. Va delante de la pareya del carru, xunida a ésta, de xugu a xugu, con una cadena de fierro, nomada *podriella*, con enganche que

pue ser de fierro o de madera, normalmente de carbayu. Si esti enganche ye de madera llámase *zubiellu* o *cibiellu*.

Ye tamién normal llevar el pollinatáu a la parte atrás del carru y ponelu de gabita si fai falta porque “el burru anima munchu a les vaques si ta de gabita y entós tiren más”.

En praos con mala servidumbre (mal accesu pal carru) o mui arrimaos, nun yera posible usar el carru pal tresporte de la yerba. Esti tresporte faise entós con *cargues* al llombu ataes con una sogu o con *esquïlmes*.

Tamién ye utilizáu, sobre too na zona de pa contra Nava, el *cabestru*, que ye un carru que, en cuenta ruedes, lleva un sistema asemeyáu al trinéu y va tiráu por un caballu o un pollín.

L'andecha ye tamién abondo frecuente nel tresporte de la yerba a la tenada y ye frecuente ver y oyer cinc u seis carros, ún tres d'otru, que van pola yerba d'un prau o vienen d'él. Amás, esto favorez echar la gabita si un carru queda atascáu.

Echar la *rescuarta* ye lo mesmo que la gabita pero al revés. Llámase echar la rescuarta a poner la pareya pela parte atrás del carru xunida a ésti cola podriella y que tien la misión de frenar al carru cuando ésti baxa un camín mui pindiu.

Al carru que sustituye al carru d'esquirpia, más modernu y con ruedes de radios llámase-y equí *carretón*.

Almacenamientu de la yerba

El llugar normal d'almacenamientu de la yerba ye la *tenada*.

La tenada ta situada enriba la cuadra y tien el teyáu a teyavana pa permitir la meyor ventilación y qu'asina la yerba nun se pierda.

Enantes de meter la yerba nuevo na tenada hai que sacar o separtar la yerba vieyo pa que nun se pierda lo que se va a meter.

La yerba métese na tenada pela *ventanera*. Hai quien

ente capa y capa que mete na tenada echa un puñáu sal, asina cómelo meyor el ganáu. Ensin embargu, esto trai comu consecuencia munchu secañu pa les vaques que por beber dempués munchu corren el peligrosu d'empachase y ponese males.

Enantes de meter la yerba tamién se recueye la *grana* que queda na tenada nun cestón. Esta grana val pa que los praos quemaos o esporiaos *encampicen*.

El ventanu que comunica'l pesebre cola tenada llámase la *cebadera*. Pela cebadera báyase la yerba de la tenada al pesebre *esmesándolo* con un *gabitú*.

Les vares de yerba fáense cola yerba que nun cabe na tenada. Pa facer la vara yerba va apilándose la yerba alreduer del palu nun procesu idénticu al de facer un balagar (ún echalo cola triente y otru va arreglándolo enriba). La vara yerba bien fecha tien forma de pera.

Al acabar la vara ponse na pica'l palu un bote o una pota vieya y na parte que ta descubierta enróllase yerba de la mesma vara (*rollu*) pa que l'agua nun arrolle pel palu y pudra l'interior de la vara.

Na base de la vara ye bono poner maderu seco pa separar la yerba de la humidá.

Cuandu yá ta fecha la vara ye bono tamién peinala con una triente y da-y unos palos p'alisala y que nun-y entre l'agua.

N'años de muncha yerba fáense vares nel mesmu prau y nun se carreta la yerba hasta que na tenada va quedando sitiú.

Si la yerba que nun cabe na tenada ye pocu y nun da pa facer una vara, métese nun tendeyón y gástase lo primero pa que nun se pierda.

Consumu de la yerba

El consumu de la yerba faise nel iviernu, normalmente a partir del mes de payares, porque entamen les xelaes y les vaques tán menos hoeres nel prau.

Nos díes malos del iviernu les vaques nun salen de la

cuadra y la base de la so alimentación ye la yerba seco completao con remolacha, tarmos de maíz, nabos... y, raramente, tamién salváu, un poco piensu, paya y algarroba que vien de fuera.

La fueya seco del maíz y la fabaraca o farabaca de les fabes meció ente la yerba, fai que les vaques lo coman mui bien.

“La yerba na tenada tien que durar d’añu a añu” ye un dichu qu’equí fala de la importancia de la yerba.

Los coneyos qu’anden sueltos peles cuadros tamién comen la yerba. Tamién s’usa pa los ponederos de les pites.

Los praos pela seronda

Los praos *cúchense* de setiembre p’arriba con *cuchu* de la propia *parva* que se tresporta en carros. Los que se cuchen tiénense pa pación porque lo dan abondo y pronto na primavera (*pación temprano*).

En Nava cúchase n’abril o mayu y máyase cuandu la pación tien 10 cm. con engazu pa desfacer el cuchu. Tamién s’engaza el cuchu pa quita-y la porquería que nun comió’l prau.

“Nos praos hai que cuchar delgao pa que lo coma’l prau, si non hai qu’engazalo”.

“Si nun prau s’echa guano da meyor yerba y el ganao pástialu meyor”.

“Güei riegase con cubes tol añu, pero’l ganao tarda en pastiar nesos praos”.

El cuchu cómelo meyor la tierra y los praos cola humedá, por eso ye bono cuchar de la seronda p’arriba que ye cuandu llueve y ayuda a que’l cuchu se desfaiga y lo coma la tierra.

Enantes abonábbase tamién con *cal* de caleru quemao.

Agora ye too *químico* y nun ye lo mesmo. Col cuchu, la yerba que sal ye más natural, ye la yerba d’equí, y ye más

llargo. Ensin embargu, col abonu químico la yerba que sal ye distinto, tien munchu trébol y nun ye tan llargo. Ye menos natural.

Los praos que s'abonen con cubes d'orinos del ganáu, amás de tardar les vaques en pastiar esa yerba pol golor que queda en prau, hai quien diz que la lleche tien un tastu distintu si la vaca pastió nesos praos, sabe peor*.

*La información que s'arrecueye equí ye de les siguientes persones:

Aquilina Moro Mayor de Nava

Jesús Fernández Antuña de Trespando

Paulino Rodríguez Noval de La Faya (Llieres)